

ВІЙСЬКОВА СЛУЖБА В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ І ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ВІД ЇЇ УХИЛЕННЯ

MILITARY SERVICE IN UKRAINE: CONCEPT, ESSENCE AND MEASURES TO PREVENT ITS EVASION

Колб О.Г., д.ю.н., професор, заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального права та процесу
Державний податковий університет

Бусел А.О., студент III курсу
факультету судового та міжнародного права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Третяк Є.А., студентка III курсу
факультету правничих наук
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

У даній науковій статті здійснено аналіз законодавчих і доктринальних підходів, що стосуються з'ясування змісту та сутності військової служби в Україні, а також сформульовано авторське поняття з цього приводу.

Зокрема, встановлено, що вказана правова категорія знайшла своє відображення як на нормативно-правовому, так і на науково-теоретичному рівнях, що важливо з огляду розширення у сьогоденні предмета різноманітних пошуків і дискусій в умовах воєнного стану в нашій державі.

Констатовано також, що досі загальноприйнятого доктринального підходу з означеної проблематики не вироблено. Більш того, існуючі у науці з цього питання термінологічні визначення є не досить аргументованими та такими, що у повній мірі відповідають законам формальної логіки.

На підставі узагальнення отриманих результатів вивчення відповідних законодавчих актів України та наукової літератури виведено авторське поняття «військова служба» та обґрунтовано його теоретичне та практичне значення.

Зокрема, доведено, що запропонований у змісті даного терміну підхід не тільки розширить предмет наукових дискусій з означеної тематики дослідження, але й дасть можливість дещо по-іншому підійти до оцінки сутності військової служби в Україні в умовах воєнного стану.

З іншого боку, запропоноване у цій науковій статті дозволить більш ефективно підходити до вирішення питань, пов'язаних з ухиленням від військової служби та удосконаленням, у зв'язку з цим, правового механізму у даній галузі суспільної діяльності.

Враховуючи зазначені обставини, зроблено висновок про актуальність, теоретичне і практичне значення вказаної наукової статті, а також про необхідність активізації з цього приводу доктринальних пошуків, з урахуванням особливостей проходження військової служби в Україні в умовах воєнного стану та міжнародно-правових законодавчих і практичних підходів з означеної проблематики.

Ключові слова: військова служба, державна служба, воєнний стан, військовий обов'язок, запобігання ухиленню від військової служби, суб'єкти законодавчої ініціативи.

This scientific article analyzes legislative and doctrinal approaches related to clarifying the content and essence of military service in Ukraine, and also formulates the author's concept in this regard.

In particular, it was established that the specified legal category was reflected both at the normative and legal, and at the scientific and theoretical levels, which is important in view of the current expansion of the subject of various searches and discussions in the conditions of martial law in our country.

It was also noted that a generally accepted doctrinal approach to the specified problem has not yet been developed. Moreover, the terminological definitions existing in science on this issue are not sufficiently well-argued and such that they fully comply with the laws of formal logic.

Based on the generalization of the obtained results of the study of the relevant legislative acts of Ukraine and scientific literature, the author's concept of "military service" was derived and its theoretical and practical significance was substantiated.

In particular, it has been proven that the approach proposed in the context of this term will not only expand the subject of scientific discussions on the specified topic of research, but will also make it possible to approach the assessment of the essence of military service in Ukraine under martial law in a slightly different way.

On the other hand, what is proposed in this scientific article will allow a more effective approach to solving issues related to evasion of military service and improving, in connection with this, the legal mechanism in this field of social activity.

Taking into account the specified circumstances, a conclusion was made about the relevance, theoretical and practical significance of the specified scientific article, as well as the need to intensify doctrinal searches in this regard, taking into account the peculiarities of military service in Ukraine under martial law and international legal legislative and practical approaches from the specified problems

Key words: military service, Public Service, martial law, military duty, prevention of military service evasion, subjects of the legislative initiative.

Постановка проблеми. Відкрита військова агресія РФ проти України, яка розпочалась 24 лютого 2022 року та триває по сьогоднішній день [1], об'єктивно обумовлює необхідність на всіх рівнях (законодавчому, правозастосовному, організаційно-управлінському, доктринальному (науковому), т. ін.) по-новому підійти до вирішення існуючих у зв'язку з цим проблем, що стосуються військової служби, її особливостей та видів проходження в умовах воєнного стану. Саме з цих міркувань тривалий час як у Верховній Раді України, так і в нашому суспільстві у цілому дискутується питання щодо видозміни законодавства, пов'язаного з організацією мобілізації [2].

Не менш важливим з цього приводу є й усвідомлення того факту, що без суттєвої модернізації та реформування військової служби в Україні, досить складно буде не тільки вести бойові дії з РФ, але й уникати відповідних втрат військовослужбовців та військової техніки, а, отже, збільшувати період часу, на протязі якого будуть визволені окуповані зазначеною державою-агресором території України.

Більш того, тільки видозміна змісту військової служби в нашій державі створить безпечні умови її функціонування у післявоєнний час та забезпечить у цілому належний захист її національної безпеки.

З огляду цього та з врахуванням існуючих у сьогоденні проблем проходження військової служби в Україні в умо-

вах воєнного стану, обрана тема є актуальною та такою, що має теоретичне і практичне значення.

Враховуючи зазначене, *метою* даної наукової статті є здійснення аналізу законодавчих та доктринальних підходів, що стосуються змісту і сутності правової категорії «військова служба», визначено існуючі у зв'язку з цим проблеми та виведено на цій підставі авторське поняття.

Натомість, головним *завданням* цієї роботи є обґрунтування необхідності у сучасних умовах (воєнному стані) функціонування України по-новому підійти до організації та проходження військової служби, з урахуванням, у тому числі, теоретико-методологічних засад, сформованих на науковому рівні.

Стан досліджень. Як показали результати вивчення наукової літератури, вказане питання в умовах війни РФ проти нашої держави є предметом активних доктринальних пошуків таких вчених, як: В. С. Батиргареева, П. П. Богущкий, Р. Ф. Ботвінов, О. В. Буткевич, М. І. Карпенко, Ю. Б. Курилюк, І. Ф. Корж, О. В. Кривенко, В. Й. Пашинський, М. М. Прохоренко, А. В. Савченко, В. В. Сокурченко, Ю. М. Старілов, Б. Й. Шамрай та ін.

Крім цього, окремі наукові публікації з цього приводу мають й інші дослідники, а саме: С. О. Іващенко [3], О. В. Пирожик [4], О. І. Остапенко [5], Л. О. Петрова [6], А. В. Сахній [7] та ін.

Проте, враховуючи проблеми сьогодення, що стали наслідком у тому числі неналежної організації військової служби в Україні в умовах воєнного стану, варто визнати, що у такій ситуації вкрай важливо активізувати наукові пошуки з означеної проблематики, здійснюючи при цьому комплексні та системні розвідки доктринального характеру, що й стало вирішальним при виборі предмета дослідження у даній науковій роботі.

Виклад основних положень. Як встановлено у ході даного наукового дослідження, поняття військової служби сформульовано як на нормативно-правовому, так і доктринальному (науковому) рівнях, що важливо з огляду розширення у сьогоденні предмета дискусій з означеного питання та з урахуванням вирішення завдань, спрямованих на удосконалення правового механізму з означеної проблематики.

Зокрема, у ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» під військовою службою розуміється державна служба особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаних із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності [8].

Натомість, у науковій літературі військова служба тлумачиться як державна служба особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я та віком громадян країни, пов'язаних із захистом своєї Батьківщини [9].

Крім цього, про військову службу в доктринальних джерелах мова ведеться й у контексті понять «військовий обов'язок» та «військова повинність» (зокрема, вимога розпочати таку службу називається «призовом») [10].

У науковій літературі можна зустріти й інші визначення поняття «військова служба», проте варто констатувати, що досі загальноприйнятого доктринального підходу з означеного питання не вироблено. Більш того, як вірно з цього приводу зробили висновок окремі дослідники, існуючі з цього приводу термінологічні визначення не можна назвати вдалими, позаяк для них притаманними є різні за значенням їх загальні ознаки, а саме:

а) в одних випадках у понятті «військова служба» вживається словосполучення «військовий обов'язок (повинність)»;

б) в інших – «почесний обов'язок кожного громадянина»;

в) в третій – «професійна діяльність» [11], що можна віднести до однієї з детермінант, яка знижує рівень ефективності організації та проходження військової служби в Україні [12, с. 21-27].

Як встановлено в ході даного дослідження, поняття «військова служба» у загальних рисах вживається й в інших законодавчих актах України, а саме – у:

1) Законі України «Про основи національного спротиву», в ст. 1 якого зазначено, що до військовослужбовців Збройних сил України (ЗСУ) відносяться добровольці Сил територіальної оборони Збройних Сил України, які є встановленими підрозділами, метою діяльності яких є забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави (а, такою, власне, є й мета військової служби у цілому [8]) [13];

2) Законі України «Про альтернативну (невійськову) службу», у ст. 1 якої зазначено, що альтернативною є така служба, яка запроваджується замість строкової військової служби, але в умовах воєнного стану має свої обмеження із зазначенням строку їх дії [14];

3) Законі України «Про оборону України», у ст. 1 якого при визначенні основних термінів вживаються ті ж слова і словосполучення, що характерні для змісту поняття «військова служба», яке закріплено в інших нормативно-правових актах [15];

4) Положенні про проходження військової служби у ЗСУ іноземцями та особами без громадянства, у якому як у назві, так і у всіх пунктах і розділах вживається поняття «військова служба» [16];

5) інших нормативно-правових джерелах, що стосуються даної проблематики дослідження [17].

Без сумніву, неможливо у зв'язку з цим не сказати й про положення ст. 17 Конституції України, у якій військову службу віднесено до найважливішої функції держави та до справи всього Українського народу.

Якщо ж у цілому узагальнити нормативно-правові та наукові підходи, що сформувались з означеного питання в Україні, то можна запропонувати наступне визначення поняття «військова служба», а саме – це особливий вид державної служби в Україні, який ґрунтується на положеннях Конституції України та інших законодавчих актів, що визначають діяльність громадян України, іноземців та осіб без громадянства, яка пов'язана із обороною, захистом суверенітету і територіальної цілісності країни, а також з реалізацією визначених, у зв'язку з цим, у законі функцій держави.

Таким чином, до системоутворюючих ознак даного авторського поняття можна віднести наступні із них:

1. Це особливий вид державної служби в Україні.

Слово «особливість» у тлумачних словниках означає та, що чимось відрізняється з-поміж інших [18, с. 477].

У свою чергу, під державною службою. На нормативно-правовому рівні розуміють публічну, професійну, політично неупереджену діяльність із практичного використання завдань і функцій держави (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну службу») [19].

Отже, якщо зазначені вище методологічно-правові підходи застосувати до з'ясування змісту і сутності особливостей військової служби, то такими варто вважати ті відмінності її реалізації, що визначені на законодавчому рівні для військовослужбовців як ЗСУ, так й інших військових формувань. При цьому, особливий характер військової служби як виду державної служби полягає у тому, що:

а) її суб'єктами є тільки особи, які мають статус «військовослужбовця»;

б) місцем такої служби є ЗСУ та інші військові формування, виключний перелік яких визначений у законі;

в) у ЗСУ та інших військових формуваннях, поряд з військовослужбовцями, працюють і особи, які мають статус «державного службовця».

2. Зазначений вид державної служби ґрунтується на положеннях Конституції України та інших законодавчих актах.

Мова у даному випадку ведеться про те, що відповідно до положень ч. 2 ст. 19 Конституції України органи державної влади, включаючи ЗСУ та інші військові формування та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Основним та іншими законами нашої держави.

Натомість, у п. 17 ст. 92 Конституції України зазначено, що виключно законами визначається організація ЗСУ.

3. Це така діяльність, що визначає участь у ній як громадян України, так й іноземців та осіб без громадянства.

Зокрема, у відповідному Положенні, яке затверджено Президентом України у 2016 році, визначено правові засади та порядок проходження військової служби як іноземцями, так і особами без громадянства [16].

4. Метою військової служби є:

а) оборона країни (сукупність засобів, необхідних для її безпеки та захисту від держави-агресора) [18, с. 451];

б) захист суверенітету (охорона (підтримка [18, с. 238] незалежності та самостійності держави в її зовнішніх і внутрішніх справах [18, с. 627];

в) захист територіальної цілісності держави (реалізація принципу міжнародного права, згідно з яким терито-

рія держави є недоторканою від посягань з боку інших держав шляхом застосування військової сили або загрози силою) [20];

г) реалізація інших, визначених, у зв'язку з цим, у законі функцій держави (виучка резерву для ЗСУ; підготовка фортифікаційних споруд; виконання завдань міжнародних місій; забезпечення наукової діяльності у сфері функціонування ЗСУ та інших військових формувань; т. ін.).

Так, у цілому, уявляється зміст терміну «військова служба», який має знайти своє відображення як на науковому (доктринальному), так і на законодавчому рівнях.

Висновки. Звичайно, запропонований у цій роботі авторський підхід є не безспірним, але очевидним у зв'язку з цим є й інший висновок по суті досліджуваної проблематики, а саме – враховуючи існуючі сьогодні проблеми, що мають місце на фронті, а також правові прогалини і колізії, які склались на нормативно-правовому та доктринальному рівнях, включаючи й жваві та тривалі дискусії, що тривають у Верховній Раді України при обговоренні законопроекту про мобілізацію, досить важливо та необхідно у такій ситуації по-новому підійти до з'ясування змісту поняття «військова служба» на всіх напрямках діяльності відповідних суб'єктів формування та реалізації воєнної доктрини в нашій державі в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про введення воєнного стану: Указ Президента України від 22.02.2022 № 64/2022. *Урядовий кур'єр*. 11.03.2022 № 54.
2. Проект Закону «Про мобілізацію». 30.01.2024 № 10449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Іващенко С. О. Види військової служби за законодавством України. *порівняльно-аналітичне право*: електронний журнал. 2019. № 1.
4. Колб Л. Г., Пирожик О. В. Сучасні законодавчі підходи у сфері оборони України та їх вплив на стан забезпечення національної безпеки. *Право та державне управління*. 2023. № 1. С. 157-162.
5. Остапенко О. І. Про терміни та їх вплив на розуміння військових адміністративних правопорушень. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 84-91.
6. Петрова Л. О., Панфілов Н. Ю. Гендерна рівність в армії: участь жінок у військових діях в Антитерористичних операціях (операції об'єднаних сил). *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2020. № 2(64). С. 19-25.
7. Сахній А. В. Правовий аналіз еволюції поняття та змісту військової служби. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 374-378. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/88>.
8. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.
9. Військова служба – Вікіпедія. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua>.
10. Тюрін С. С. Дисциплінарна відповідальність військовослужбовців Збройних Сил України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків: ХНУВС, 2002. 19 с.
11. Поняття, зміст та принципи військової служби. *Мего-Інфо - Юридичний портал №1*. URL: <https://mego.info/>
12. Колб О. Г., Пирожик О. В. Про деякі детермінанти, що зумовлюють низький стан військової дисципліни та загрожують національній безпеці України. *Acta Securitatae Volyniensis*. 2023. № 1. С. 21-27.
13. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
14. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 № 1975-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 188.
15. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
16. Про Положення про проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства: Указ Президента України від 10.06.2016 № 248/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
17. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк: «Глопія Трейд», 2012. 864 с.
19. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 №889- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
20. Територіальна цілісність – Вікіпедія. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua>